

403206

***VAN
STREEK PLAN
TOT
WERK PLEK***

728

federatie van kunstenaarsverenigingen en federatie »O«

V A N S T R E E K P L A N T O T W E R K P L E K

Richtlijnen voor een bouw-opdrachtenbeleid

Deze nota is geschreven door Jetteke Bolten in samenwerking met het Beeldende Kunstoverleg, het bestuur van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen en het bestuur van de Federatie 'O'.

483206

LEGAAT P. DE RUIJTER
Subfaculteit Planologie en Demografie
U.V.A.

© Federatie van Kunstenaarsverenigingen en Federatie 'O'
Amsterdam, mei 1984
ISBN nr. 90-6740-006-8

Overname van de inhoud is toegestaan, op voorwaarde van duidelijke bronvermelding.

2
Lebende R. - te
mei '85

I N H O U D S O P G A V E

	<u>Pag.</u>
Voorwoord	5
1. Inleiding	7
2. Gebouwde omgeving	9
2.1. Bewust bouwbeleid	
2.2. Onderhoud en beheer	
2.3. Opdrachtenbeleid	
2.4. Middelen	
2.5. Kwaliteit	
2.6. Opdrachtgeverschap	
2.7. Programma van eisen	
2.8. Opdrachtomschrijving	
2.9. Opdrachtnemer	
2.10. Ambtelijk apparaat	
2.11. Het ontwerp	
2.12. Teamverband	
3. De betrokken vakgebieden	17
3.1. Ruimtelijke ordening	
3.2. Tuin- en landschapsarchitectuur	
3.3. Architectuur	
3.4. Interieurarchitectuur	
3.5. Raadgevende ingenieurs	
3.6. Grafische vormgeving	
3.7. Beeldende Kunst	
3.8. Fotografie/audio-visuele technieken	
4. Procedures	23
5. Samenvatting	25
6. Gebruikte literatuur	27
7. Informatie, dokumentatie, advies	29

V O O R W O O R D

Vooral sedert de jaren zeventig is de kwaliteit van onze dagelijkse - openbare - omgeving onderwerp van discussie en aanleiding tot talloze akties.

Ook de Rijksoverheid erkende het belang van een goede kwaliteit van de omgeving. Rapporten werden geschreven, advieskommissies ingesteld met de opdracht beeldende kunstenaars in het bouwproces en andere maatschappelijke processen in te doen schakelen. Men meende aanvankelijk dat, door beeldende kunstenaars in te schakelen, de problemen van eenvormigheid, anonymiteit en leefbaarheid van de gebouwde omgeving'als bij toverslag' zouden worden opgelost. Maar eenvoudig bleek het niet te zijn. Het inschakelen van beeldende kunstenaars gebeurde incidenteel en stuitte vooral op procedurele en organisatorische problemen. Daarnaast waren de eisen omvangrijk en de verwachtingen vaak zo hooggespannen dat er redelijker wijs niet altijd aan voldaan kón worden.

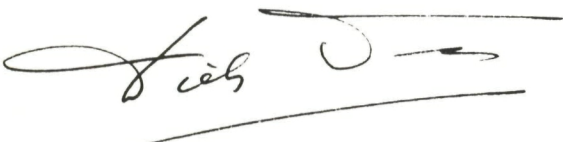
Inmiddels groeit het besef dat alleen alle ontwerpende en vormgevende diciplines tezamen de gebouwde omgeving die gedifferentieerde kwaliteit kunnen verlenen waaraan zozeer behoefte is. Als zij de kans maar krijgen.

De door de Federatie van Kunstenaarsverenigingen en de Federatie 'O' vertegenwoordigde beroepsverenigingen omvatten tezamen het gehele skala van ontwerpers, vormgevers en kunstenaars die bij het tot standkomen van onze omgeving betrokken zijn of zouden moeten zijn. In deze nota, door beide Federaties uitgegeven, wordt beknopt beschreven hoe en wat al deze disciplines daaraan bijdragen. Een dergelijk brede samenwerking is uniek.

Het verheugt ons dan ook zeer deze nota namens de beide Federaties te kunnen aanbieden. Het doel is meer begrip te wekken voor het ontwerpproces en om aan te geven hoe opdrachtgevers, in het bijzonder de overheid, door verbeterde procedures kunnen bijdragen aan een betere kwaliteit van het eindresultaat.

Amsterdam, mei 1984

Federatie van
Kunstenaarsverenigingen,

Dick Visser,
voorzitter bestuur

Federatie 'O',

Frans Müller,
voorzitter bestuur

1. INLEIDING

Nederland is door geografische ligging en aanleg enerzijds en door de grote bevolkingsdichtheid anderzijds langzamerhand totaal in cultuur gebracht. Zoals J.C. Bloem dichtte: "En wat is natuur nog in dit land, een stukje bos ter grootte van een krant. Een heuvel met wat villaatjes ertegen".

Landschap, dorp of stad en de onderdelen daarvan, niets ontkomt meer aan min of meer zorgvuldige ruimtelijke planning, bestemming, beheer en gebruik door en voor mensen. Het is deze cultuur-bepaalde omgeving, van groot tot klein, van streekplan tot werkplek, die wordt bedoeld met de term gebouwde omgeving, waarover deze notitie handelt.

Met de schaalvergroting en industrialisering in de bouw, die vooral sedert de tweede wereldoorlog is opgetreden, is de complexiteit van het bouwproces aanzienlijk toegenomen.

Maatschappelijke verschijnselen als openbaarheid van bestuur, medezeggenschap en betrokkenheid van bewoners en gebruikers bij hun directe omgeving, worden in de jaren zeventig manifest.

Deze spelen vaak ook een rol in de politieke besluitvorming, evenals vraagstukken van energiebesparing en milieubewaking.

De 'belevingswaarde' van de gebouwde omgeving krijgt aandacht naar aanleiding van de onvrede met de vaak kleurloze en uniforme resultaten van de razendsnelle bouwproductie uit de periode vijftig-zestig.

Het besef begint door te dringen dat - naast functionele eisen - meer aandacht voor de vormgeving van het gebouwde geen overbodige luxe is. Parallel hieraan ontwikkelt zich het streven naar erkenning van ontwerpende en vormgevende disciplines. De jarenlange strijd voor de wet op de architecten-titel is hiervan een duidelijk voorbeeld.

In de dagelijkse praktijk van de ontwerpende en vormgevende disciplines blijkt dat vaak goede ideeën en plannen niet te verwezenlijken zijn, doordat er in de planning te laat en/of onvoldoende rekening mee gehouden wordt. Met financiële argumenten worden dan vaak kwalitatief betere oplossingen en procedures bestreden, terwijl eerder organisatorische en beleidsmatige chaos de oorzaak is van zowel kostenverhogende als kwaliteitsbeperkende effecten.

De huidige economische recessie die ook in de bouw gevoelig toeslaat, wordt ten onrechte voor een onevenredig groot gedeelte afgewenteld op de zelfstandig werkzame ontwerper en kunstenaar. Daarnaast wordt door de Rijksoverheid een beleid van deregulering en decentralisatie gevoerd dat een grotere verantwoordelijkheid zal leggen bij de lagere overheden. Tegen de achtergrond van al deze ontwikkelingen groeit de behoefte aan een weloverwogen en samenhangend opdrachtenbeleid van de diverse overheden, waarin de verschillende verantwoordelijkheden en taken weer duidelijk worden.

De Federatie 'O' en de Federatie van Kunstenaarsverenigingen waarin alle vormgevende disciplines - van grootschalig ontwerpen tot intieme expressie - verenigd zijn, menen hieraan een bijdrage te kunnen leveren.

Zij presenteren in deze nota richtlijnen voor een opdrachtenbeleid waarin alle vormgevende disciplines - ieder naar zijn eigen aard - hun specifieke rol kunnen spelen.

2. G E B O U W D E O M G E V I N G

2.1. Bewust bouwbeleid

Bij het tot stand brengen van de gebouwde omgeving, hebben de Rijks-, Provinciale en Gemeentelijke overheden een uiterst belangrijke stem en verantwoordelijkheid. Zij zijn het die ervoor moeten zorgdragen dat de openbare omgeving zowel aan functionele als aan kwalitatieve eisen voldoet, voor nu en voor de toekomst.

Om deze reden is deze notitie gericht tot die overheden.

De gebouwde omgeving tot stand brengen is niet zomaar 'iets kopen', er zijn met bouwen grote bedragen gemoeid, men kan van te voren het resultaat niet ervaren. Het staat niet in een etalage, men kan het nauwelijks vergelijken of beproeven. Het adagium 'niet goed geld terug' gaat niet op. Daarbij komt nog dat men er generaties lang in en mee moet leven.

De verantwoordelijkheid die men op zich laadt door te bouwen is zó zwaar dat de grootst mogelijke nauwkeurigheid en aandacht besteed moeten worden aan de wijze waarop, de personen door wie en voor wie. Maar al te vaak geeft de overheid als opdrachtgever zijn verantwoordelijkheid uit handen aan bouwondernemers en projekt-ontwikkelaars, die financieel belang hebben bij de uitvoering, zonder haar eisen te specificeren, waardoor alles wat niet vanzelfsprekend is, wegvalt. Zo is zowel het zicht op het bouwproces, als op de resultaten niet of pas te laat mogelijk, met alle kwalijke gevolgen van dien.

Een bewust bouwbeleid vereist naar de aard der projecten vooruitzien, planning, rekening houden met alle denkbare facetten: functionele, sociaal-psychologische, cultuurhistorische, financiële en esthetische aspecten. De bouwers en ontwerpers - kunstenaars in de brede zin van het woord - kunnen daarin een beslissende rol spelen, als zij de kans maar krijgen.

2.2. Onderhoud en beheer

Een weloverwogen en samenhangend opdrachtenbeleid is niet alleen onontbeerlijk voor het tot stand brengen van de gebouwde omgeving. Ook onderhoud en beheer ervan vragen voortdurende aandacht, juist omdat de gebouwde omgeving generaties lang mee gaat.

Zorg voor het bestaande getuigt evenzeer van een toekomstvisie. Vooral in tijden van economische recessie is het noodzakelijk tijdig en kwaliteitsbewust de nodige maatregelen te treffen om de reeds bestaande gebouwde omgeving in stand te houden en aan te passen aan de steeds veranderende eisen en normen.

Kontinuiteit is in dit proces van groot belang. Het onderhoud en beheer vergen evenzeer als het tot stand brengen, inventiviteit en specifieke kennis van ruimtelijke, bouwkundige en bouwtechnische mogelijkheden en materialen. Ook op dit gebied worden steeds nieuwe ideeën ontwikkeld en in praktijk gebracht. Door hun specifieke vakkennis kunnen de ontwerpende en vormgevende disciplines hierbij

niet alleen de bruikbaarheid verhogen maar ook de kwaliteit bevorderen. Hetzelfde geldt voor rehabilitatie-, renovatie- en rekonstruktie-projecten. Het inschakelen van op dit gebied gespecialiseerde ontwerpers, vormgevers en kunstenaars moet van incident tot regel worden.

2.3. Opdrachtenbeleid

Een opdrachtenbeleid van de overheden op het gebied van het ontwerpen van en vormgeven aan onze dagelijkse openbare omgeving, is direkt afhankelijk van de behoefte aan leef- en werkruimte en de mogelijkheid om hieraan tegemoet te komen. Dit laatste heeft - naast de beschikbare ruimte - twee belangrijke aspecten, zowel van financiële als van vormgevende aard, die direkt met elkaar samenhangen. Het doel van een opdrachtenbeleid moet zijn om met de beschikbaar te stellen middelen de hoogst mogelijke kwaliteit te verkrijgen. Bevordering van de kwaliteit en budgetbewaking zijn beide mogelijk, mits men de juiste procedures volgt. Is het principebesluit om te bouwen genomen dan begint het bouwproces.

2.4. Middelen

De financiële middelen die nodig zijn om de omgeving in te richten en bouw- en kunstwerken tot stand te brengen, moeten worden aangewend om de hoogst mogelijke kwaliteit te bereiken. Daarbij gaat het om de besteding van gemeenschapsgelden. Openbaarheid en openheid in de procedures zijn niet alleen wenselijk, maar ook noodzakelijk, zowel om de beste kwaliteit tot stand te brengen als om een democratische controle en medezeggenschap mogelijk te maken. Het is immers een politieke verantwoordelijkheid te bepalen hoeveel voor een projekt uitgetrokken kan worden, mogelijkheden af te wegen en keuzen te doen. De beste manier om dit te bereiken is om bij de bouwopdracht een totaal budget vast te stellen en vervolgens voor alle bouwonderdelen taakstellende budgetten te bepalen, analoog aan het taakstellend budget zoals de percentageregeling voor kunstwerken dat kent. Op deze wijze wordt deskundige inbreng gegarandeerd met de daarbij te verwachten kwaliteitsverhogende effecten. Daarnaast wordt budgetbewaking beter mogelijk. Per bouwonderdeel kan de daarvoor aangevraagd professionele ontwerper zijn bijdrage omschrijven, in het bouwteam bespreken en op de anderen afstemmen. Deze werkwijze zal bezuinigend zijn omdat kosten worden overzien, beheerst en dubbel of overlappend werk wordt vermeden. Voorkomen wordt ook dat een der vakgebieden sluitpost wordt. Iedere instantie krijgt die verantwoordelijkheid die hij zou moeten hebben, met als gevolg een inzichtelijke organisatiestructuur.

2.5. Kwaliteit

Het spreekt vanzelf dat bij opdrachtverlening door overheden het uitsluitend kan gaan om gekwalificeerde ontwerpers en kunstenaars. In een door overheden gefinancierd bouwbeleid zijn kwaliteitseisen essentieel. Dit besef dringt langzamerhand door, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de diskussienota van 1983 betreffende het toekomstig beleid ten aanzien van beeldende kunst, vormgeving en bouwkunst van WVC. Hier staat te lezen: "De minister van WVC deelt samen met de minister van VROM de zorg voor de kwaliteit van de gebouwde omgeving. Voor de minister van WVC geldt die zorg in het bijzonder de esthetische vormgeving van die omgeving. Het beleid zou zich kunnen richten op het bevorderen en het garanderen van de inbreng van vormgevende disciplines (stedebouwkundigen, architecten etc.) in het bouwproces". 1)

Even verder spreekt de nota over verbeteringen in processen volgens welke de 'leefomgeving' tot stand komt. Deze zullen in de eerste plaats moeten komen door een "verandering in de mentaliteit van de instanties die voor de tot standkoming van de omgeving verantwoordelijk zijn en die soms zelfs de noodzaak van het inschakelen van architecten, stedebouwkundigen en landschapsarchitecten nog niet inzien". 2) Laat staan de noodzaak van het tijdig inschakelen van beeldende kunstenaars.

Deze notitie geeft argumenten daarvoor: een bewust opdrachtenbeleid waarin de ontwerpers en kunstenaars die ruimte krijgen die noodzakelijk is om tot een goed resultaat te komen.

2.6. Opdrachtgeverschap

Meestal zijn de gegevens, wensen, eisen en ideeën die de opdrachtgever aandraagt de voornaamste basis van de opdracht voor een bouwproject, of het openbare gebouwen zijn, woningbouw, recreatiegebieden, of weg- en waterbouw.

De opdrachtgever - die één enkel persoon kan zijn, maar ook een groot gezelschap - kan echter ook in zijn wensen en ideeën geïnspireerd worden door de mogelijkheden die de verschillende disciplines aandragen.

Kennis daarvan en inzicht daarin zijn van het grootste belang voor een goed opdrachtgeverschap: men kan niet wensen of vragen wat men niet kent, waarvan men de dimensies (nog) niet kan overzien.

1. Zie: Diskussienota B. Een toekomstig beleid ten aanzien van beeldende kunst, vormgeving en bouwkunst, uitgaande van de huidige beschikbare middelen. Ministerie van WVC (juni 1983) pagina 15
2. idem pagina 14

Er moet een wisselwerking tot stand worden gebracht tussen de opdrachtgever en de opdrachtnemer zodat met de vakkennis en creativiteit van de laatste aan de wensen en de behoeften van de eerste kan worden voldaan op een manier die uitstijgt boven het niveau van de invuloefening. Pas dan is er sprake van een opdrachtverlening die naar beide kanten vruchtbaar is.

Er kan niet genoeg nadruk gelegd worden op het belang en de betekenis van goed opdrachtgeverschap. Essentieel zijn betrokkenheid en zorg die tot uiting komen in een juiste opdrachtschrijving en begeleiding tijdens het bouwproces. Hierbij kan de opdrachtgever zich steeds laten adviseren door deskundigen uit de verschillende ontwerpende disciplines.

Ook kan het zijn dat de formele opdrachtgever bij de inhoudelijke beschrijving van de opdracht en de begeleiding, aan de feitelijke gebruikers de rol van opdrachtgever delegeert.

2.7. Programma van eisen

De opdrachtschrijving vormt het uitgangspunt van elk bouwen. Belangrijk is het basisprogramma dat in woorden de behoefte omschrijft waaraan voldaan moet worden. Vooral bij grotere projecten liggen vaak politiek bepaalde wensen en beslissingen daaraan ten grondslag.

Het basisprogramma geeft antwoord op de vragen wat, waar, voor wie en met welk doel er gebouwd moet worden.

Bij het opstellen van dit basisprogramma is het al belangrijk dat er rekening gehouden wordt met de wensen en mogelijkheden van diegenen die gebruik moeten maken van het gebouw of de gebouwde omgeving. Medezeggenschap in deze fase kan veel tijdrovende en kostenverhogende wijzigingen achteraf voorkomen.

Naar aanleiding van dit basisprogramma wordt het programma van eisen opgesteld. Dit programma vormt een verdere specificatie van de behoefte en bevat de zakelijke opsomming van kwantitatieve en kwalitatieve functies waaraan het gebouwde in ieder geval moet voldoen. Hier doet zich al dikwijls de vraag voor wat wenselijk en wat mogelijk is. Wat dit laatste betreft kan het inschakelen van adviseurs vanuit de ontwerpende disciplines bij het opstellen van dit programma van eisen dan ook vele problemen meteen al uit de wereld helpen.

Dit vroegtijdig inschakelen van al de ontwerpende disciplines is des te belangrijker omdat het programma van eisen bepalend is voor de aard van het gebouwde en daarmee de basis vormt voor de uiterlijke verschijningsvorm die de materiële vertaling daarvan is.

2.8. Opdrachtschrijving

De opdracht van het gehele bouwproject moet uiteenvallen in de verschillende, maar op elkaar afgestemde bouw-onderdelen.

Deze dienen globaal naar te verwachten en te wensen functies omschreven te worden, met daaraan gerelateerd een eigen, taak-

stellend budget. Op deze wijze kunnen de verschillende vormgevende disciplines alle tot hun recht komen.

Zo wordt ook vermeden dat een discipline de gebreken of hiaten, die kunnen voorkomen door een te eenzijdige benadering, in een te laat stadium moet opvullen of goedmaken.

De door ons voorgestelde werkwijze werkt een duidelijke terrein-afbakening van de verschillende disciplines in de hand en voorkomt teleurstellende resultaten, doordat geen oneigenlijke eisen gesteld behoeven te worden. Het komt immers voor dat bijvoorbeeld van de beeldende kunstenaar verwacht wordt dat hij/zij op het laatste moment een ongelukkige restruimte omtovert tot een aangename verblijfplaats, of dat een grafisch vormgever een architectonisch doolhof voor de gebruiker moet ontsluiten. Onmogelijke taken, die tot frustraties leiden bij alle betrokken partijen. Door een juiste opdrachtschrijving voor alle ontwerpende disciplines voorafgaande aan de bouw, kan veel dubbel werk worden vermeden en kunnen de beste resultaten verwacht worden.

2.9. Opdrachtnemer

Bij het verlenen van de opdracht verdient het de voorkeur een externe adviseur of ontwerper in te schakelen. Dit heeft een aantal voordelen zowel ten opzichte van de kostenbewaking, als ten opzichte van de gewenste kwaliteit.

Een onafhankelijk ontwerper is direct inzetbaar en kan daardoor snel de opdracht uitwerken. Zo wordt vertraging in de planontwikkeling voorkomen en worden kosten bespaard.

Door het inschakelen van externe ontwerpers kan flexibel gereageerd worden op de vraag, één van de voorwaarden om een zo hoog mogelijke kwaliteit te bereiken. Immers, elke bouwopdracht stelt andere eisen en voorwaarden, waarvoor steeds de best gekwalificeerde ontwerper gekozen moet worden.

Door het inschakelen van onafhankelijke ontwerpers en vormgevers kan de Gemeente c.q. Provincie een efficiënt en zuinig overheidsapparaat instandhouden dat afgestemd is op de normale werkbelasting.

Een onafhankelijk ontwerper biedt, doordat vrije keuze mogelijk is, de grootst mogelijke garantie voor kwaliteit, variatie, snelle ontwikkeling en duidelijke verantwoordelijkheden. Dit leidt zonder twijfel tot kostenbesparing.

Privatisering is, vooral in het bouwbeleid van de diverse overheden, vaak een kwaliteitsbevorderende maatregel. Met privatisering wordt hier bedoeld het verlenen van opdrachten buiten het ambtelijk apparaat.

2.10. Ambtelijk apparaat

De formele opdrachtgever - het besturend en beslissend lichaam - wordt bijgestaan door het ambtelijk apparaat dat, als diens uitvoerende dienst, optreedt als intermediair tussen de opdracht-

gever en diegenen die de opdracht aanvaardden. Deze diensten hebben tot taak de opdracht voor te bereiden (programma van eisen), te leiden en te begeleiden. Ook voor de koördinatie van de werkzaamheden van de verschillende betrokkenen, informatieverstrekking over en weer en de kosten- en kwaliteitsbewaking, is het ambtelijk apparaat verantwoordelijk. De opdrachtschrijving is een belangrijke taak daarbij. Het ontwerpen zélf zou niet tot de taak moeten behoren omdat opdrachtgever en opdrachtnemer dan één en dezelfde zijn, hetgeen onduidelijkheid en vermenging van belangen in de hand werkt. Als om bepaalde redenen toch ambtelijke ontwerpers worden ingeschakeld, dan zou een dergelijke vermenging van belangen vermeden moeten worden door een externe begeleider aan te trekken. Wel behoren controle op het bouwproces en de kommunikatie erover tot de taken van het ambtelijk apparaat.

2.11. Het ontwerp

Op de analyse van de - nog abstracte - gegevens uit het programma van eisen volgt de synthese van het ontwerp. Het ontwerp vormt het samenhangend plan tot de vormgeving. Het ontwerp kan alleen ontstaan uit samenwerking op maatschappelijk, economisch, technisch en creatief gebied. Het ontwerp maakt juiste beslissingen mogelijk. Het is de vormgegeven interpretatie van de vraag, binnen het kader van de gestelde voorwaarden. Het ontwerp moet getoetst worden aan het programma van eisen en aan kwaliteitskriteria. Belangrijk hierbij is dat rekening gehouden wordt met de hoedanigheden van de plaats en omgeving waarvoor het ontworpen is.

2.12. Teamverband

Door de toenemende complexiteit van het ontwerp- en uitvoeringsproces kan slechts het werken in teamverband tot goede resultaten leiden. De verschillende ontwerpdisciplines dienen vanuit een integrale probleemstelling met de opdracht aan het werk te gaan, opdat met alle aspecten van tevoren rekening kan worden gehouden. Gelijkwaardigheid van de verschillende disciplines is een voorwaarde voor het goed functioneren van allen, evenals begrip voor elkaars kwaliteiten. Juist omdat deze werkzaamheden telkens raakvlakken met elkaar hebben en elkaar beïnvloeden is het in teamverband werken aan dezelfde bouwopdracht vanuit de verschillende invalshoeken - de bouwteam gedachte - noodzakelijk om tot een één geheel vormend konsept te komen, dat in de verschillende aspecten door de betrokken ontwerpers en kunstenaars verder wordt uitgewerkt.

Door het werken in teamverband wordt overlappen van werkzaamheden en dus dubbel werk vermeden. Dit heeft ook een kostenbesparend effect. Spelregels voor dergelijke samenwerkingsverbanden werden al enige jaren geleden opgesteld. 3)

3. Zie: Basisovereenkomst samenwerkingsverbanden, 1978
verkrijgbaar bij Federatie 'O'

3. DE BETROKKEN VAKGEBIEDEN

Hieronder volgt een korte uiteenzetting van de verschillende vakgebieden, zonder hiërarchische opzet. Wel is een volgorde aangehouden van grote schaal naar kleine schaal. Deze is echter niet altijd konsekwent vol te houden omdat voor sommige disciplines het werkterrein zich over verscheidene schaalnivo's uitstrekt.

3.1. Ruimtelijke ordening

Elk plan voor inrichting of bebouwing van grote of kleine gebieden heeft direkt of indirekt te maken met de ordening van het gebruik en de vormgeving van de ruimte in een wijdere omgeving. Ruimtelijke ordening is de overheidstaak van het zoeken naar en tot stand brengen van de best denkbare wederzijdse aanpassing van ruimte en samenleving. Het wettelijk kader, waarin procedures en planmiddelen voor dat proces in hoofdzaak worden gegeven is de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Hierin krijgen Rijk, Provincies en Gemeenten elk een eigen taak, die gestalte krijgt in respektievelijk nota's voor de verstedelijking en de landelijke gebieden, de streekplannen en Gemeentelijke structuur- en bestemmingsplannen. Bij het voorbereiden, opstellen en uitvoeren van zulke plannen, bij het begeleiden van de uitvoering en bij het beheer van de gebieden daarna, zijn stedenbouwkundigen betrokken als deskundige adviseurs op het gebied van ontwerp en beheer op die schaalnivo's. Zij kunnen deze rol vervullen in dienst van de betrokken overheid of als partikulier adviseur. Of de betrokken overheid een eigen planologische of stedenbouwkundige dienst kan hebben, hangt af van verschillende factoren, waaronder de omvang van het overheids-territoir en het inwonertal. Indien de dienst hiertoe niet adekwaat is uitgerust ligt hier een belangrijke taak voor de partikuliere stedenbouwkundige adviseur. Ook als er wel zo'n overheidsdienst aanwezig is, blijft de deskundige inbreng van buiten van belang naast de eigen gedetailleerde plaatselijke kennis.

3.2. Tuin- en landschapsarchitectuur

Het werkterrein van de tuin- en landschapsarchitect omvat de planning, de inrichting, de vormgeving en het beheer van het landschap op verschillende schaalnivo's. Onder de zeer uiteenlopende vraagstukken binnen het vakgebied vallen zowel werkzaamheden in het landelijk gebied, als in het stedelijk gebied.

In het landelijk gebied zijn dit bijvoorbeeld de planning en inrichting van streekplannen en landinrichtingsprojecten, het maken van bestemmingsplannen buitengebied en het maken van beheersplannen. De werkzaamheden in het stedelijk gebied omvatten zowel het ontwerp van de buitenruimte in relatie tot het gebouwde, als het ontwerpen van park en tuin.

Een belangrijk aspect van de tuin- en landschapsarchitectuur is de kennis van en het werken met het natuurlijk milieu, in het bijzonder wat betreft vegetatie en beplanting.

Hoewel gebouwde en natuurlijke omgeving met elkaar worden verbonden, is het doel van de tuin- en landschapsarchitect steeds om een omgeving te creëren die betekenis ontleent aan zowel de natuurlijke gegevenheden, als aan de diverse vormen van gebruik. Op deze manier ontstaat een omgeving die zijn wortels heeft in het natuurlijk milieu en bijdraagt aan een aangenaam leefmilieu. Juist vanwege deze aspecten is het belangrijk dat de tuin- en landschapsarchitect in een vroeg stadium bij de planvorming wordt betrokken.

Het spreekt overigens voor zich dat deze planvorming veelal in interdisciplinair verband zal plaatsvinden.

3.3. Architectuur

De taak van de architect is in de eerste plaats een in alle opzichten goed funktionerend onderkomen voor de mens en diens activiteiten tot stand te brengen. Uitgaande van het programma van eisen van de opdrachtgever maakt de architect het ontwerp voor een bouwproject, verwerft de benodigde goedkeuringen en ziet toe dat het wordt uitgevoerd volgens de afspraken met de andere deelnemers aan het bouwproces. Het bouwwerk, de vorm ervan, de functies en hun onderlinge relatie, ook ten opzichte van de omgeving, worden door architecten bepaald. Zij coördineren de verschillende betrokken specialismen al naar gelang de omvang van het te bouwen project.

De architecten zijn verantwoordelijk voor het 'gezicht' van het bouwproject en de bruikbaarheid ervan. Zij worden daarin bijgestaan door de andere vormgevende disciplines. Meestal zijn zij naast ontwerpers vooral ook de organisatoren van het gehele feitelijke bouwproces.

Industrialisatie en schaalvergroting in het bouwen en de daarmee samenhangende complexiteit van het bouwproces hebben in het naoorlogse verleden maar al te vaak geleid tot het gemakkelijk gunnen van bouwprojecten aan projekt-ontwikkelaars, waarbij de vormgevende rol van de architect ondergeschikt werd aan financieel-ekonomische eisen. Eenvormigheid en anonimiteit van het gebouwde zijn de ongewenste resultaten, met alle problemen van dien.

Dit kan worden voorkomen door de vormgevende betekenis van de architect expliciet te erkennen, ook wanneer hij niet de organisator van het bouwproces is.

3.4. Interieurarchitectuur

In kaal opgeleverde ruimten kan men zelden wonen, werken of rekreëren. De binnenruimte en het zich wélbevinden daarin door de gebruiker is dan ook het belangrijkste werkterrein van de interieurarchitect.

Het is de intensieve en direkte relatie van de mens met zijn gebouwde omgeving waaraan de interieurarchitect vormgeeft.

Interieurarchitekten kunnen de praktische en psychologische gebruikswaarde van een gebouw in belangrijke mate verhogen door hun specialisatie in het ontwerpen van plattegronden en hun ruimtelijk inzicht. Kennis van en inzicht in de effecten van materialen in relatie tot de functie van de ruimte enerzijds en de wensen en behoeften van de gebruiker anderzijds spelen daarbij een rol.

Omdat deze aspecten ook voor de constructie gevolgen kunnen hebben is het van het grootste belang dat de interieurarchitect in de allereerste fase van de bouw betrokken wordt, nog voordat constructies berekend worden. Dit heeft ook een kostenbesparend effect.

Een efficiënte, op de gebruiker toegesneden indeling van de ruimte schept niet alleen de voorwaarde voor functioneel gebruik ervan, maar ook voor gedifferentieerd zintuigelijk ervaren.

Vraagstukken van kwaliteit, duurzaamheid, onderhoud, maatvoering en flexibiliteit in verband met veranderende eisen zijn in hoge mate bepalend voor de gebruikswaarde van een gebouw en moeten dan ook van het allereerste begin af in de totale planning en financiering worden betrokken.

Tot de taak van de interieurarchitect behoort het ontwerpen van en adviseren over de afbouw en inrichting van nieuwe bouwprojecten. Bij renovatieprojecten, het verbouwen of aanpassen van bestaande gebouwen voor gewijzigd of geheel ander gebruik kunnen de interieurarchitekten door hun specialisme een belangrijke functie vervullen.

3.5. Raadgevende ingenieurs

De rol van de raadgevende ingenieurs in het bouwproces is bij uitstek van technische aard en daardoor niet alleen onmisbaar maar ook zeer concreet. Geen mens zal bestrijden dat het gebouwde zal moeten voldoen aan technische eisen van o.a. degelijkheid en veiligheid.

De raadgevend ingenieur kan in vele fasen van het bouwproces zijn bijdrage leveren. Bij de voorstudie wordt de probleemstelling op technisch, economisch en organisatorisch gebied uitgewerkt, wat van belang is bij het formuleren van het programma van eisen.

Bij het ontwerpen worden technische oplossingen aangedragen, om mede vanuit die mogelijkheden de plannen te ontwikkelen. Bij de uitvoering behoren supervisie over de bouwtechnische kant van het werk, constructies en materialen keuren tot de taken, tevens het evalueren van veranderingen. Bij de voltooiing: controle bij de oplevering, het maken van revisie-tekeningen, controle van eindafrekeningen, periodieke controle, nazorg en evaluatie.

Ook kunnen adviezen voor het beheer tot zijn taak behoren. Waar ook het zwaartepunt van zijn activiteit ligt, vroegtijdige inschakeling bevordert een goede integratie van de te geven adviezen in het

gehele plan.

De raadgevend ingenieur kent verschillende vakgebieden. Bouw- en waterbouwkunde, technische installaties, ruimtelijke ordening, bedrijfsorganisatie, financiering en technische economie, geluids- en trillingstechniek, bouwfysika, scheepsbouwkunde en baggerwerktuigen, technologie en werktuigbouwkunde.

Naast de technische aspecten besteedt de raadgevend ingenieur aandacht aan juridische en economische kanten van het bouwproces. Hij onderbouwt als het ware de esthetische kwaliteiten van de andere vormgevende disciplines.

3.6. Grafische vormgeving

De gebouwde omgeving wordt tot stand gebracht voor diegenen die daarin moeten verkeren. Bij het gebruik ervan is er altijd sprake van informatie-overdracht en de interpretatie daarvan. Hier speelt de grafische vormgeving een onmisbare rol.

Soms funktioneert een gebouw zo slecht als 'overbrenger van informatie' dat zelfs de meest elementaire bouwkundige voorzieningen - zoals de hoofdingang of de weg naar de uitgang - niet meer in hun functie begrepen worden.

Ieder kent dit fenomeen uit eigen ervaring. Dolend op zoek naar iets dat vanzelfsprekend zou moeten zijn. Het is van het grootste belang dat erkend wordt dat het gebouw of de gebouwde omgeving moet 'kommuniceren' met de gebruiker en bezoeker. Voor hen moet de manier waarop het gebouw gebruikt moet worden duidelijk zijn en tevens de wijze waarop de bewoner(s) van het gebouw georganiseerd zijn. Dit 'medium-aspekt' van de gebouwde omgeving is het werkkerrein van de grafische vormgevers. Door grafische en ruimtelijke middelen verschaffen zij de gebruiker inzicht in de aard van de omgeving waarin deze binnentreedt, met het doel een efficiënt gebruik van de organisatie en bouwkundige voorzieningen.

Grafische vormgeving betreft dus de informatie-overdracht, ten eerste om de weg te vinden in de meest direkte zin (bewegwijzering, belettering), in de tweede plaats om het gebouw goed te kunnen gebruiken (het aangeven van bouwkundige voorzieningen en functies), en in de derde plaats om begrip te wekken voor de organisatie die het gebouw gebruikt: presentatie van die organisatie. Hiervoor wordt de term 'huisstijl' gebruikt. Vooral bewegwijzering sluit visueel aan op de architectuur. Is de grafisch ontwerper direkt betrokken in het bouwteam, dan kan hij van meet af aan de toegankelijkheid voor de (vaak incidentele) gebruiker/bezoeker als essentieel onderdeel mee laten spelen. Het 'mediumaspekt' van de gebouwde omgeving moet als vast onderdeel van het programma van eisen worden opgenomen en daarmee een vaste plaats in de bouwbegroting krijgen.

3.7. Beeldende kunst

De relatieve onbekendheid van de rol die de beeldende kunst in het bouwproces kan spelen, geeft aanleiding hier wat uitvoeriger op in te gaan. Over deze rol is de afgelopen tien jaar een boeiende discussie ontstaan. De ervaring met de percentage-regeling laat een diversiteit van kunstvormen zien. In de huidige situatie wordt nog te vaak beeldende kunst toegepast of aangebracht om restruimten of probleemgebieden van de architectuur en de omgeving ervan te verfraaien. Deze problemen worden opgelost door het hier voorgestelde tijdig inschakelen van die disciplines die daartoe geëigend zijn: architecten, stedenbouwkundigen, tuin- en landschapsarchitecten, interieurarchitecten en grafische vormgevers.

Om het inschakelen van beeldende kunst bij het bouwproces zinvol te laten zijn is een benadering nodig die de beeldende kunst zelf als uitgangspunt heeft.

De omgeving waarin het kunstwerk getoond of gezien wordt, is een essentieel onderdeel voor de waardering ervan. Het kunstwerk zelf vraagt door formaat, materiaalkeuze, vorm of bedoeling een daarvoor geschikte ruimte om tot zijn recht te komen. Niet alle kunst leent zich voor presentatie in het museum of de galerie en vice-versa. Menig werk van beeldende kunst komt slechts in de buitenmuseale ruimte tot zijn recht en kan daar dan ook alleen naar waarde geschat worden.

De openbare ruimte is aangewezen om dergelijke kunstwerken te realiseren. Het ruimtelijke en bouw-beleid van de overheden houdt in zekere zin rekening met deze mogelijkheden door de toepassing van de zogenaamde percentageregeling.

Volgens deze regeling wordt een bepaald percentage van de bouwkosten van overheidsgebouwen en onderwijsinstellingen gereserveerd voor de inschakeling van beeldende kunstenaars bij het bouwproces. In de bijlage van deze nota wordt specifieke informatie hierover gegeven.

Het zijn de ontwikkelingen in de kunst zelf die de toepassing van de percentageregelingen bij het tot stand komen van de gebouwde omgeving legitimeren. De toepassingsmogelijkheden van beeldende kunst zijn dan ook uiterst geschakeerd en kunnen, afhankelijk van de aard en grootte van het te bouwen of renoveren project en de kunstenaar, variëren van het mee ontwerpen van deelplannen van recreatiegebieden, specifieke gedeeltes in bouwprojecten, begeleiden van stadsvernieuwingprojecten, tot het plaatsen van beelden bij of in gebouwen of het aanbrengen van wandkleden, schilderijen, schilderijen en series grafiek. Ook in de fotografie zijn ideeën en technieken ontwikkeld die in opdrachtsituaties tot hun recht komen en beeldende betekenis hebben.

Het is daarbij wel van essentieel belang dat de beeldende kunst vanaf het begin in het ontwerp-proces wordt betrokken. Het zo vroeg mogelijk aandacht besteden aan de rol van de beeldende kunst impliceert dat men nog over alle mogelijkheden die de beeldende kunst kan bieden beschikt, althans deze kan overwegen.

Het tijdstip van inschakeling is al een artistieke keuze. Vooral bij grote en complexe bouwprojecten dient in het ontwerpteam een adviseur op het gebied van de beeldende kunst te worden opgenomen. Het behoort tot de opdracht van deze beeldend kunstenaar, om tesamen met de opdrachtgever en het ontwerpteam, een artistiek uitgangspunt te formuleren aan de hand van informatie en documentatie van mogelijkheden. Op deze wijze worden de voorwaarden geschapen voor deelopdrachten aan beeldende kunstenaars. Het Praktijkburo Beeldende Kunstopdrachten kan hierbij een ondersteunende rol spelen, mede door te wijzen op financiële en artistieke mogelijkheden. Over de keuze van deze kunstenaars dient de Gemeentelijke percentagekommissie te adviseren. De kunstenaars dienen tijdig een beeld te krijgen van de bouwkundige mogelijkheden, de schaal en materiaalkeuze, waardoor hun vrijheid zo groot mogelijk is binnen de door het programma van eisen gestelde voorwaarden. De andere vormgevende disciplines kunnen anderzijds rekening houden met de beeldende effecten van het kunstwerk in hun ruimtelijke opzet en hun keuze van materialen, maar ook met technische voorzieningen.

Bij kleinere bouwprojecten kan de Gemeentelijke percentagekommissie tesamen met de architect en gebruikers direkt bij de keuze van de kunstenaar adviseren. Door deze wederzijdse beïnvloeding bij het konsipiëren van het geheel - ieder in zijn eigen discipline en budget - kan een samenhang bereikt worden die nu veelal ontbreekt, terwijl de ongewenste 'branchevervaging' wordt vermeden.

3.8. Fotografie/audio-visuele technieken

De fotografie en audio-visuele technieken kunnen naast plaatsgebonden opdrachten in het kader van de percentageregelingen voor de beeldende kunst een specifieke, documentaire rol spelen.

Het tot nu toe beschreven bouwproces heeft als tast- en zichtbaar resultaat de 'gebouwde omgeving', die dikwijls ingrijpende veranderingen ten opzichte van de oorspronkelijke situatie laat zien. Dit bouwproces heeft vooral bij grotere projecten, vaak een lange duur. In het eindresultaat zijn echter die verschillende fasen niet meer zichtbaar.

In een bouwbeleid dat bewust en met gevoel voor verantwoordelijkheid gevoerd wordt, past dan ook - last but not least - dit proces documentair vast te leggen. Dit getuigt van een open en vooruitziend beleid waarin informatie en dokumentatie sleutelbegrippen zijn. Een professionele, fotografische dokumentatie van de bouw, die een samenhangend visueel verslag geeft van een proces dat zich uitstrekt over lange tijd, verschaft een inzicht in het gehele proces voor bestuur en publiek en vormt daarmee een bouwsteen in de verantwoording van de besteding van kollektieve middelen. Deze visuele dokumentatie is tevens van grote cultuur-historische waarde, nu en voor de toekomst, die op tal van manieren te gebruiken is.

4. PROCEDURES

Voor de keuze van de opdrachtnemer moet een procedure worden gevolgd die garandeert dat het kwaliteitsaspect een doorslaggevende rol speelt. Voor de beeldende kunstenaars bestaat een min of meer open procedure ontwikkeld bij de toepassing van percentageregelingen voor beeldende kunstopdrachten. Bij de keuze van ontwerpers kunnen de betrokken beroepsorganisaties met dokumentatie en soms met advies terzijde staan.

Voor het samenhangend bouw- en opdrachtenbeleid zou de formele opdrachtgever (Gemeente- en Provinciale besturen) zich kunnen laten adviseren door een deskundige bouwadvieskommissie.

De Provincies en grote steden kunnen een eigen bouwadvieskommissie opzetten, voor de kleinere gemeenten zouden regionale commissies kunnen adviseren. Deze commissies zijn niet alleen uit regionaal gebonden deskundigen samengesteld.

Mogelijke samenstelling bouwadvieskommissie:

een vertegenwoordiger van de ambtelijke diensten;

een architect;

een stedenbouwkundige;

een tuin/landschapsarchitect;

een interieurarchitect;

een raadgevend ingenieur;

een grafisch vormgever;

een beeldend kunstenaar (is tevens lid van de percentagekommissie);

een persoon uit de kunst/architectuur beschouwing.

Mogelijke taken:

het geven van gevraagd en ongevraagd advies over het samenhangend ruimtelijk en bouwbeleid;

het adviseren bij de keuze van de opdrachtnemers aan de hand van verzamelde dokumentatie en informatie;

het bemiddelen bij eventuele problemen in het ontwerpteam;

het evalueren van het beleid;

aan de hand daarvan voorstellen doen tot bijstelling van beleid;

het stimuleren dat alle ontwerpende disciplines in het bouwproces hun bijdrage kunnen leveren.

De beroepsorganisaties zouden voordrachten kunnen doen voor deze commissies. Bevoegd gezag benoemt de personen à titre personel op grond van hun specifieke deskundigheid en hun bereidheid tot samenwerking. Wenselijk zou zijn dat leden worden benoemd voor een periode van twee jaar, met de mogelijkheid tot herbenoeming voor nog één amtsperiode.

Een rooster van aftreden garandeert continuïteit.

Kommissievergaderingen zouden openbaar moeten zijn tenzij het belang van personen daardoor geschaad zou kunnen worden.

Gewenst profiel.

1. De leden van de bouwadvieskommissie zijn deskundig op hun eigen vakgebied.
2. Zij staan positief ten opzichte van de andere ontwerpende disciplines.
3. Zij hebben ervaring in het werken in teamverband.
4. Zij hebben kennis van de recente ontwikkelingen op het gebied van de ontwerpende disciplines en beeldende kunst.
5. Zij bezitten bereidheid tot het raadplegen van dokumentatie.
6. Zij bezitten verbale vaardigheid.

Op het specifieke terrein van de beeldende kunst worden de adviezen van de advieskommissie voor de percentageregeling voor het aanbrengen van kunstwerken overgenomen. De toetsing van de ontwerpen van beeldende kunst geschiedt eveneens door deze kommissie.

5. S A M E N V A T T I N G

Privatisering met betrekking tot de ontwerpende disciplines in het bouwproces kan kwaliteit bevorderen, vooral wanneer de ambtelijke diensten hun oorspronkelijke taken - het voorbereiden, leiden en begeleiden van het bouwproces - weer toebedeeld krijgen en het openbare bestuur de verantwoordelijkheid voor het tot stand komen van de gebouwde omgeving ook daadwerkelijk voelt en op zich neemt. De instelling van bouwadvieskommissies zou kunnen bijdragen aan een samenhangend opdrachtenbeleid op het gebied van de gebouwde omgeving waarin de vormgevende disciplines tot hun recht komen.

Bij de keuze van de ontwerpers/kunstenaars moet het kwaliteits-aspekt vooropstaan.

Bereidheid tot het werken in teamverband is essentieel. Uitgangspunt en doelstelling moet steeds zijn: het tot stand brengen van de gebouwde omgeving van zo hoog mogelijke kwaliteit, binnen het beschikbare budget. Om het bovengestelde doel, kwaliteitsbevordering in samenhang met budgetbewaking in het bouwproces te realiseren moet een rationalisering in de tot nu toe gehanteerde methodes worden aangebracht. De belangrijkste stap hierin is het invoeren van taakstellende budgetten voor de verschillende vormgevende disciplines binnen het bouwproces.

De vaak verregaande verzelfstandiging van de verschillende, dikwijls explosief gegroeide, diensten moet worden omgebogen om tot de voorgestelde efficiënte werkwijze te kunnen komen. Beide maatregelen leveren niet alleen aanzienlijke besparingen op binnen de overheidsuitgaven, maar leiden tevens tot meer beschikbare financiële middelen, groter flexibiliteit in het beleid en daarmee verhoging van de kwaliteit en werkgelegenheid.

6. G E B R U I K T E L I T E R A T U U R

1. J. Bolten-Rempt e.a., Kleur bekennen in de Dapperbuurt, Amsterdam 1983
2. W. Crouwel, Bewegwijzering is Bewegwijzering zolang ze Bewegwijzering blijft.
Toespraak gehouden tijdens het symposium 'De toegankelijkheid van gebouwen', georganiseerd door Modulex Nederland BV en Stichting Kunst en Bedrijf, tijdens de Bouwbeurs Utrecht 1983
3. B. Eerhart, 'Wat heet mooi?' Beschouwingen over de ontwikkeling van architectuur en stedenbouw na 1900, 's Gravenhage 1980
4. Handboek Beeldende Kunst, Staatsuitgeverij, 's Gravenhage 1983
5. Jaarboek 1983 van de Federatie 'O', Amsterdam, 1983
6. H. Lörzing, De angst voor het nieuwe landschap, 's Gravenhage 1982
7. Mr. L.A. van Splunder, Hoofdlijnen van ruimtelijke ordening en volkshuisvesting, Deventer 1979
8. E. Terwindt, De 'toegankelijkheid' van gebouwen en de mogelijke betekenis van de beeldende kunst daarbij
Toespraak gehouden tijdens het symposium 'De toegankelijkheid van gebouwen', georganiseerd door Modulex Nederland BV en Stichting Kunst en Bedrijf, tijdens de Bouwbeurs Utrecht 1983

7. I N F O R M A T I E , D O K U M E N T A T I E , A D V I E S

Voor nadere inlichtingen en/of het raadplegen van documentatie op de verschillende vakgebieden kunt u zich richten tot de volgende organisaties en instellingen:

Federatie van
Kunstenaarsverenigingen
Passeerdersgracht 32'
1016 XH Amsterdam
tel. 020 - 23 77 61

BBK'69
Palmdwarsstraat 40 hs
1015 HV Amsterdam
tel. 020 - 24 48 68

Nederlandse Kring van
Beeldhouwers
sekretariaat
Nieuwstraat 9
3332 BJ Zwijndrecht
tel. 078 - 12 03 06

VBBKZN
Vereniging van Beroeps
Beeldende Kunstenaars
Zuid Nederland
sekretariaat
Willem van Beuningenlaan 3,
5261 NG Vught
tel. 073 - 56 29 81

GKf
Beroepsvereniging van
Fotografen
Nieuwe Keizersgracht 58
1018 DT Amsterdam
tel. 020 - 26 65 71

GVN
Grafisch Vormgevers Nederland
Nieuwe Keizersgracht 58
1018 DT Amsterdam
tel. 020 - 24 47 48

Federatie 'O'
Keizersgracht 321
1016 EE Amsterdam
tel. 020 - 22 81 11

Koninklijke Maatschappij tot
bevordering der Bouwkunst
Bond van Nederlandse
Architecten BNA
Keizersgracht 321
1016 EE Amsterdam
tel. 020 - 22 88 111
(dokumentatiearchief, advisering
bij architectenkeuze)

Beroepsvereniging van Nederlandse
Interieurarchitekten BNI
Keizersgracht 321
1016 EE Amsterdam
tel. 020 - 25 49 59
tussen 10.00 - 16.00 uur
(dokumentatiearchief, advisering
bij keuze interieurarchitekten)

Bond van Nederlandse
Stedebouwkundigen BNS
Keizersgracht 321
1016 EE Amsterdam
tel. 020 - 25 49 59

Bond van Nederlandse Tuin- en
Landschapsarchitekten BNT
Keizersgracht 321
1016 EE Amsterdam
tel. 020 - 25 49 59
(dokumentatiecentrum in
oprichting)

NVK
Nederlandse Vakgroep
Keramisten
sekretariaat
Emmerweg 3
7722 LH Dalfsen
tel. 05293 - 39 34

Orde van Nederlandse
Raadgevende Ingenieurs ONRI
Javastraat 44
2585 AP 's Gravenhage
tel. 070 - 63 07 55
(ONRI-informatiecentrum)

Voor uitgebreide informatie zie
Handboek Beeldende Kunst
Staatsuitgeverij, 's Gravenhage

Voor uitgebreide gegevens
Federatie 'O' en de aangesloten
beroepsverenigingen zie:
Jaarboek Federatie 'O',
verkrijgbaar bij Federatie 'O',
Keizersgracht 321
1016 EE Amsterdam
tel. 020 - 22 88 111
In het Jaarboek staan de algemene
voorwaarden voor het aanvaarden
van opdrachten en honorarium-
regelingen vermeld.

Algemene informatie/dokumentatie/advisering over
Beeldende Kunst in opdracht

Praktijkburo Beeldende Kunstopdrachten
Jan van Nassaustraaf 94
2596 BW Den Haag
tel. 070 - 24 40 72

Het Praktijkburo Beeldende Kunstopdrachten is een onderdeel van de afdeling Beeldende Kunsten en Bouwkunst van de Direkctie Kunsten van het ministerie van WVC.

Het Praktijkburo stelt zich ten doel het tot stand komen van beeldende kunst in de gebouwde omgeving te bevorderen d.m.v.:

- het stimuleren tot het verstrekken van opdrachten aan beeldende kunstenaars met het oogmerk nieuwe werkterreinen te ontwikkelen;
 - het stimuleren en ontwikkelen van een opdrachtenbeleid bij ministeries en andere overheden en instellingen;
 - het doen van beleidsaanbevelingen op basis van opgedane ervaring.
- Aan projekten die binnen de doelstellingen van het Praktijkburo vallen kan het buro financiële en begeleidende ondersteuning verlenen. Het buro kan in uitzonderingsgevallen ook zelf opdrachten verstrekken. De opdrachtverstrekking geschiedt over het algemeen via de open selektie-procedure. Indien mogelijk wordt hieraan bekendheid gegeven in BK-informatie.

Stichting Kunst en Bedrijf
Advies- en informatiecentrum voor beeldende kunst
J.W.Brouwersplein 21
1071 LM Amsterdam
tel. 020 - 76 51 98

De Stichting Kunst en Bedrijf bemiddelt en adviseert bij het verlenen van opdrachten aan beeldende kunstenaars aan de hand van een uitgebreid dokumentatiebestand. Het doel van de stichting is de toepassing van beeldende kunst te bevorderen met name door beeldende kunstenaars te betrekken bij vormgevingsprocessen en bij de inrichting van het woon- en leefmilieu.

Percentageregelingen *

In de vijftiger jaren zijn de zogenaamde percentageregelingen in het leven geroepen. Volgens deze regelingen wordt een bepaald percentage van de bouwkosten van rijksgebouwen en onderwijsinstellingen gereserveerd voor de inschakeling van beeldende kunstenaars bij de kunstzinnige vormgeving van betreffende gebouwen.

Er zijn twee rijksregelingen te onderscheiden, te weten:

- de percentageregeling bij rijksgebouwen, die wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en wordt toegepast bij de bouw van rijksgebouwen;
- de éénprocentsregeling die wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en toegepast bij de bouw van onderwijsinstellingen voor het voortgezet en wetenschappelijk onderwijs.

De percentages worden gesubsidieerd door de betreffende overheden.

De doelstelling van de percentageregelingen is:

- het werk- en leefklimaat van de gebruikers van betreffende gebouwen te verbeteren;
 - de gebruikers van de gebouwen in contact te brengen met werken van eigentijdse beeldende kunst;
 - de bevordering van de relatie tussen beeldende kunst en architectuur.
- Tegelijkertijd beogen de regelingen een uitbreiding van de mogelijkheden om beeldende kunstenaars opdrachten te vertrekken. Als zodanig vormen zij een indirect effect op de inkomensvorming van beeldende kunstenaars.

Provinciale percentageregelingen

De provinciale overheden, met uitzondering van Gelderland, Noord-Holland en Zuid-Holland kennen geen vastgelegde percentageregelingen. Wel worden incidenteel bedragen op de begrotingen opgenomen voor de verfraaiing van provinciale gebouwen.

In Noord-Holland wordt (in principe) anderhalf procent van de bouwkosten van provinciale bedrijven voor waterleiding en energievoorziening en van provinciale ziekenhuizen besteed voor opdrachten aan beeldende kunstenaars.

In Zuid-Holland reserveert het provinciaal bestuur jaarlijks f. 40.000 - voor het aanbrengen van kunstwerken bij of in provinciale gebouwen.

Gemeentelijke percentageregelingen

Naast de rol van (mogelijke) opdrachtgever bij de toepassing van de (landelijke) éénprocentsregeling bij de bouw van scholen voor voortgezet onderwijs past een groot aantal gemeenten ook percentageregelingen toe bij de bouw van scholen voor kleuter- en basisonderwijs, die onder hun financiële verantwoordelijkheid vallen. De percentages die worden besteed variëren, veelal is dit ook één procent van de bouwkosten.

Diverse gemeenten hebben percentageregelingen, al dan niet vastgelegd in verordeningen, waardoor ook percentages voor kunstzinnige verfraaiing worden gereserveerd voor gemeentelijke gebouwen, stadsuitbreiding en dergelijke. Soms is hierin een percentageregeling opgenomen die bij scholen wordt toegepast. Algemene informatie is daar echter niet over te geven omdat de regelingen per gemeente variëren wat betreft:

- de hoogte van het percentage; variërend van een half tot twee procent;
 - de bouwprojecten die onder de regelingen vallen; variërend van alleen gemeentelijke nieuwbouw tot ook verbouw, stadsuitbreiding, straten, bruggen, recreatievoorzieningen e.d.;
 - een al of niet glijdende schaal; de gemeente Amsterdam bijvoorbeeld kent een glijdende schaal waarbij een percentage van twee procent geldt bij projecten beneden de tien miljoen, en een half procent bij projecten boven de vijftien miljoen;
 - de mate van openbaarheid bij de opdrachtprocedures.
- Voor nadere informatie kan men zich het beste wenden tot de gemeente (sekretarie).

Besluiten tot invoering van een percentageregeling voor
Beeldende kunstopdrachten (modelverordening percentageregelingen)

De raad der gemeente

Gelezen het voorstel van Burgemeester en Wethouders van....
(bijlage nr.....);

Gelet op artikel 168 van de gemeentewet;

Besluit:

I. Vast te stellen een percentageregeling voor beeldende kunstopdrachten

II. Te bepalen dat:

1. de hoogte van de percentages van de stichtingskosten van bouwprojecten voor welke bedragen opdrachten worden verleend, als volgt worden vastgesteld

a. gemeentelijke gebouwen en scholen van het bijzonder
lager en kleuteronderwijs

nieuwbouw

- 2% van de werkelijke kosten bij bedragen tot f.100.000
- 1½% van de werkelijke kosten bij bedragen van f.100.000 tot f. 1.000.000.- met een minimum van f. 2.000 ;
- 1% bij bedragen van f. 1.000.000 of meer, met een minimum van f. 15.000

verbouwing en modernisering

- 1½% wanneer de werkelijke kosten een bedrag van f. 100.000 tot f. 1.000.000 belopen;
- 1% wanneer de werkelijke kosten een bedrag van f. 1.000.000 of meer belopen met een minimum van f. 15.000.

- b. niet gemeentelijke gebouwen in welker stichtingskosten de gemeente participeert
 - 1½% van het gemeentelijk aandeel in de werkelijke kosten bij bedragen van f. 100.000.- tot f. 1.000.000.-
 - 1% van het gemeentelijk aandeel in de werkelijke kosten bij bedragen van f. 1.000.000.- of meer, met een minimum van f. 15.000.-.
 - c. bruggen
 - 2% van de werkelijke kosten
 - d. stratenplannen
 - 1½% van de werkelijke kosten
 - e. nieuwe verkeerswegen met uitzondering van verkeersinstallaties, niet opgenomen in stratenplannen
 - 1½% van de werkelijke kosten die meer bedragen dan f. 1.000.000.-
 - f. groenvoorzieningen
 - 1½% van de werkelijke kosten indien deze meer bedragen dan f.500.000.- en minder dan f.1.000.000.-
 - 1% van de werkelijke kosten indien deze meer bedragen dan f. 1.000.000.- met een minimum van f.12.500.-
 - g. woningwetwoningen
 - 1½% van de werkelijke kosten
2. de opdracht al naar gelang de aard van het projekt de vorm kan hebben van:
- een monumentale opdracht;
 - inschakeling bij de vormgeving;
 - een adviserende functie voor de kunstenaar.
3. voor het uitvoeren van de regeling Burgemeester en Wethouders zich laten adviseren door de advieskommissie voor gemeentelijk opdrachtenbeleid op het gebied van beeldende vormgeving in relatie tot ruimtelijke ordening en architectuur.
4. deze regeling ook van toepassing is voor die bouwactiviteiten waarbij de gemeente op enigerlei wijze betrokken is (waaronder bankgaranties).

III. Te bepalen dat dit besluit in werking treedt op.....

De raad der gemeente.....

Gelezen het voorstel van Burgemeester en Wethouders van.....
(bijlage nr....).

Gelet op artikel 168 van de gemeentewet;

Besluit:

- I. In te stellen een Fonds Beeldende Kunstopdrachten
- II. Te bepalen, dat:
 - a. het Fonds Beeldende Kunstopdrachten dient voor een flexibele toepassing van de percentageregeling en voor kunstopdrachten daar waar de percentageregeling niet van toepassing is.
 - b. de voeding van het Fonds Beeldende Kunstopdrachten bestaat uit:
 - storting van percentagegelden voor objekten waar de regeling niet van toepassing is;
 - restanten van percentagegelden waar de werkelijke kosten uiteindelijk meer blijken te bedragen dan aanvankelijk was beraamd;
 - een jaarlijks te indexeren bedrag vastgesteld op f..... ;
 - rentebijschrijving.
 - c. het beheer van het fonds wordt uitgevoerd door Burgemeester en Wethouders waarbij zij zich laten adviseren door de advieskommissie voor opdrachtenbeleid op het gebied van beeldende vormgeving in relatie tot ruimtelijke ordening en architectuur.
- III. Te bepalen dat het fonds op de gemeentebegroting wordt opgenomen onder het hoofdstuk 'Algemene Dienst'.
- IV. Te bepalen dat dit besluit in werking treedt op.....

* Ontleend aan Handboek Beeldende Kunst 1983, Staatsuitgeverij,
's Gravenhage.

K O L O F O N

De nota "Van Streekplan tot Werkplek" werd geschreven door Jetteke Bolten in samenwerking met het Beeldende Kunstoverleg, het bestuur van de Federatie van Kunstenaarsverenigingen en het bestuur van de Federatie 'O'.

Vormgeving : Tineke Stevens (Samenwerkende Ontwerpers)
Tekstverwerking : Trix Wolter-Reurts
Druk : Grafisch Bedrijf Mekka b.v.

© Federatie van Kunstenaarsverenigingen,
Federatie 'O', Amsterdam, mei 1984.
ISBN nr. 90-6740-006-8

Exemplaren van deze nota zijn te bestellen tegen betaling van f. 7.-- bij:

Federatie van Kunstenaarsverenigingen
Passeerdersgracht 32', 1016 XH Amsterdam
Postgiro 52 61 13
of
Federatie 'O'
Keizersgracht 321, 1016 EE Amsterdam
Postgiro 38 71 200

De Federatie van Kunstenaars-
verenigingen is het samenwerkings-
verband van zestien beroeps-
verenigingen van kunstenaars en
ontwerpers.

AANGESLOTEN VERENIGINGEN

BBK '69

Beroepsvereniging van Beeldende
Kunstenaars '69

BES

Bond van Ensemblespelers

BIM

Beroepsvereniging van Improviserende
Musici

BNI

Beroepsvereniging van Nederlandse
Interieurarchitecten

GeNeCo

Genootschap van Nederlandse
Componisten

GKf

Beroepsvereniging van Fotografen

GVN

Grafisch Vormgevers Nederland

KNTV

Koninklijke Nederlandse
Toonkunstenaars-vereniging

NBDK

Nederlandse Beroepsvereniging
van Danskunstenaars

NBF

Beroepsvereniging van Film- en
Televisiemakers

Nederlandse Kring van Beeldhouwers

NVK

Nederlandse Vakgroep Keramisten

VBBKZN

Vereniging van Beroeps Beeldende
Kunstenaars Zuid-Nederland

VDM

Vereniging van Docenten in
het Muziekvakonderwijs

VGNB

Vereniging van Gezelschappen van
Nederlandse Beroespoppenspelers

VvL

Vereniging van Letterkundigen

De Federatie 'O' is het samenwerkings-
verband van vijf beroepsorganisaties
waarvan de leden werkzaam zijn op het
gebied van ontwerp en omgeving.

AANGESLOTEN ORGANISATIES

BNA

Koninklijke Maatschappij tot
Bevordering der Bouwkunst
Bond van Nederlandse
Architecten BNA

BNI

Beroepsvereniging van Nederlandse
Interieurarchitecten BNI

BNS

Bond van Nederlandse
Stedebouwkundigen BNS

BNT

Nederlandse Vereniging voor
Tuin- en Landschapsarchitectuur
BNT

ONRI

Orde van Nederlandse Raadgevende
Ingenieurs ONRI.

In de jaren zeventig werd de kwaliteit van onze dagelijkse - openbare - omgeving onderwerp van discussie en aanleiding tot talloze acties. Inmiddels is het besef gegroeid dat alleen alle ontwerpende en vormgevende disciplines tezamen de gewenste gedifferentieerde kwaliteit aan de gebouwde omgeving kunnen verlenen, mits zij de kans maar krijgen.

Goed en bewust opdrachtgeverschap is daarbij essentieel. Pas dan kan het resultaat meer zijn dan de som der delen.

De Federatie van Kunstenaarsverenigingen stelde, tezamen met de Federatie 'O' richtlijnen op voor een samenhangend opdrachtenbeleid uitmondend in deze nota 'Van Streekplan tot Werkplek'.

Beide Federaties omvatten vrijwel het gehele skala van ontwerpende en vormgevende disciplines die bij het tot standkomen van de gebouwde omgeving betrokken zijn. Deze nota vestigt de aandacht op het ontwerpproces en geeft aan hoe opdrachtgevers door verbeterde procedures kunnen bijdragen aan een betere kwaliteit van het eindresultaat.